

II. TENDENCE K PROGRESIVNÍ SONORITĚ SLABIKY

V rozmezí 6. a 8. stol. působil v psl. slabičný zákon, který vedl k důsažné přestavbě slabiky. Na základě jeho působení se psl. slabiky přetvořily tak, aby končily fonémem s nejvyšší mírou tónové složky (prototypicky vokálem nebo slabikotvornou likvidou): takto končící slabiky se interpretují jako slabiky s progresivní sonoritou slabiky (tradičně se tento proces nazývá zákon otevřených slabik – otevřená slabika končí na vokál, což je typický, nikoli však jediný kontext slabik s progresivní sonoritou).

1) Monoftongizace klesavých diftongů

Na základě monoftongizace byly odstraněny všechny klesavé diftongy. Tato změna proběhla v 6. stol. Všechny vokály vzniklé monoftongizací byly dlouhé.

*eĭ > *i

Tento případ monoftongizace má vždy shodné výsledky (nezávisle na slovní pozici či předchozím konsonantu). Tomuto typu monoftongizace podlely také diftongy *āĭ, jejichž *ā se v pozici po měkké souhlásce změnilo na e v důsledku přehlásky *'ā > *e:

*eĭ > *i   *zeĭmā > zima
                                      *veĭdās > *vidъ
                                      *eĭti > *iti
                                      *kon'āĭchŭ > *kon'eĭchŭ >
  *konichъ X *raběchъ

*eu > *u / *'u

Za tento přední diftong se vytvořilo jak měkkící 'u, tak u neměkkící:

*eu > *u / *'u   *pleuteĭ > *pluti
                                      *leubās > *l'ubъ
                                      *pleutja > *pl'uca (plíce)
                                      *leudĭje > *l'udъje

Měkkost vzniklá při monoftongizaci *eu > *'u působila palatalizaci labiál a alveolár (jotaci).

*āi > ě / i

Výsledkem monoftongizace diftongu *āi může být ě nebo i, a to v závislosti na slovní pozici a slabičné intonaci.

a) uprostřed slova vznikne vždy ě:

*āi > *ě   germ. *kaisar* > *cěsarь
  *kāinā > *cěna
  *vāidetj > *věděti

b) ve finální pozici může vzniknou ě, nebo i, což závisí na slabičné intonaci – pod circumflexovou intonací vznikne ě, pod akutovou i:

*āi > *ě   *rābāi > *rabě (lok. sg.)
  lit. *rankaj* > *ročě
*āi > *i   *rābāi > *rabi (nom. pl.)
  *nesāi > *nesi (imperativ *nes*)

*āu > u

Výsledky této změny jsou vždy stejné:

*āu > *u   gót. *ausō* > *ucho
  lit. *sausas* > *suchь
  *tāurās > *turь
  *sūnāu > *synu

2) Vývoj skupin *TārT*, *TālT*, *TerT*, *TelT* (metateze likvid / východoslovanské plnohlásí)

Mezi další zásadní změnu způsobenou tendencí k progresivní sonoritě slabiky patří vývoj skupin *TārT*, *TālT*, *TerT*, *TelT* (*T* v tomto zápisu signalizuje jakýkoli konsonant). Jde tedy o vývoj slabik končících na neslabičnou likvidu, které předchází samohlásky *ā*, *e*. Změny v těchto skupinách proběhly na přelomu 8. a 9. stol. Jelikož se vokál vyznačuje vyšší mírou sonority než následující neslabičný konsonant, musela být taková slabika v důsledku působící tendence k progresivní sonoritě přebudována:

a) V západním a jižním dialektu praslovanštiny došlo k přesmyku (metatezi) likvid.

- V jižním dialektu psl. a v československé větvi jazyků západoslovanských došlo k zdoužení vokálu (a jeho následné změně $*o > *ā > a$, $*e > *ē > ě$ – srov. níže defonologizace kvantity):

$TārT > TrāT$	$*bā rdā > *brādā$ (brada)
	$*kā rvā > *krāvā$ (kráva)
$TālT > TlāT$	$*kāl ldā > *klādā$ (kláda)
	$*gāl lsās > *glāsā$ (hlas)
$TērT > TrēT$	$*bērgās > *brēgās$ (břeh)
	$*bērzā > *brězā$ (bříza)
$TělT > Tlět$	$*pēlvā > *plēvā$ (pleva)
	$*mēlkā > *mlēkā$ (mléko)

- V lechické a lužické větvi západoslovanských jazyků nedošlo k dloužení, a tudíž zůstala zachována původní krátká samohláska:

$TārT > TrāT$	$*bā rdā > *brādā$ (broda) ¹
	$*kā rvā > *krāvā$ (krowa) ²
$TālT > TlāT$	$*kāl ldā > *klādā$ (kłoda)
	$*gāl lsās > *glāsā$ (głos)
$TerT > Trēt$	$*bērgās > *brēgās$ (brzeg)
	$*bērzā > *brězā$ (brzoza)
$TělT > Tlēt$	$*pēlvā > *plēvā$ (plowa)
	$*mēlkā > *mlēkā$ (mleko)

b) Ve východním dialektu psl. se vývoj uvedených skupin přizpůsobil tendenci k progresivní sonoritě slabiky jinak: namísto metateze došlo k reduplikaci (zkopírování) prvního vokálu za likvidu. S výjimkou skupiny $TelT$ zůstala také zachována kvantita a kvalita vokálu:

¹ Podoby citované v závorce pocházejí z polštiny.

² V některých případech dokonce metateze vůbec neproběhla, srov. toponymum *Karwina* (obsahující původní strukturu $TorT$).

$T\bar{a}rT > T\bar{a}r\check{a}T$	$*b\check{a}rd\bar{a} > *b\check{a}r\check{a}d\bar{a}$ (<i>boroda</i>) ³
	$*k\check{a}rv\bar{a} > *k\check{a}r\check{a}v\bar{a}$ (<i>korova</i>)
$T\check{a}lT > T\check{a}l\check{a}T$	$*k\check{a}ld\bar{a} > *k\check{a}l\check{a}d\bar{a}$ (<i>koloda</i>)
	$*g\check{a}ls\check{a}s > *g\check{a}l\check{a}s\check{a}$ (<i>golos</i>)
$T\check{e}rT > T\check{e}r\check{e}T$	$*b\check{e}rg\check{a}s > *b\check{e}r\check{e}g\check{a}s$ (<i>bereg</i>)
	$*b\check{e}rz\bar{a} > *b\check{e}r\check{e}z\check{a}$ (<i>berěza</i>)
$T\check{e}lT > T\check{a}l\check{a}T$	$*p\check{e}lv\bar{a} > *p\check{a}l\check{a}v\bar{a}$ (<i>polova</i>)
	$*m\check{e}lk\check{a} > *m\check{a}l\check{a}k\check{a}$ (<i>moloko</i>)

Ve všech dialektech psl. proběhla metateze likvid v uvedených skupinách umístěných v iniciální slovní pozici (tj. i ve východoslovanských jazycích, ve kterých v jiné slovní pozici nastalo tzv. plnohlási):

$\check{a}rT > r\check{a}T$	$*\check{a}rmen > *r\check{a}m\check{e}$ (<i>rámě</i>)
	$*\check{a}rdl\check{a} > *r\check{a}dl\check{a}$ (<i>rádlo</i>)
$\check{a}lT > l\check{a}T$	$*\check{a}lk\check{a}ti > *l\check{a}k\check{a}ti$ (<i>lákati</i>)
	$*\check{a}lnij\check{t} > *l\check{a}nij\check{t}$ (<i>laň</i>) ⁴

Výsledky vývoje supin $*\check{e}rT$, $*\check{e}lT$ jsou nejisté, proto je zde neuvádíme.

Mezi slovanskými jazyky lze pozorovat rozdíly v kvalitě výsledné samohlásky. Zejména se to týká rozdílů mezi severoslovanskými jazyky, v nichž se ve vyšší míře objevuje roT , loT , a jihoslovanskými jazyky, ve kterých se na stejném místě vyskytuje raT , laT . Tento rozdíl je patrný ze srovnání češtiny se slovenštinou (spisovnou slovenštinou a středoslovanskými dialekty, které ty se vyznačují některými jazykovými prvky shodnými s jihoslovanskými jazyky): č. *růst* (< stč. *rósti*) X slov. *rásť*, č. *rozsocha* X slov. *rázsocha*, č. *rožeň* X slov. *ražeň*, č. *loket* X slov. *lakeť*, č. *loni* X slov. *vlani*. Podoby obsahující *a* máme v ojedinělých dokladech doložené také z českých dialektů (*rasocha*, *racochejl* ‚roští, rozsochatý vršek stromu‘, *ratolest* < *letorost*). Zpravidla se tento rozdíl vysvětluje jako výsledek odlišného vývoje samohláskové délky těchto vokálů, která se odvozuje od odlišné intonace (v

³ Podoby citované v závorce pocházejí z ruštiny.

⁴ Jiný vývoj náslovného $*\check{a}rT$, $\check{a}lT$, který je podobně jako východoslovanské plnohlási založen na reduplikaci naznačuje stsl., ve které se na místo $*\check{a}rT$, $\check{a}lT$ vyskytuje $\check{a}r\check{b}T$, $\check{a}l\check{b}T$ (tj. tvrdý jer se nachází v pozici, do které se při metatezi likvid posunula samohláska $*\check{a}$): *alʙnii* (*laň*), *alʙčɛnʙ* (*lačný*). *alʙkati/lakati* (*lákati*).

severoslovanských jazycích se ve slabikách s intonací akutovou vyvinulo *raT*, *laT*, kdežto ve slabikách s intonací taženou *roT*, *loT*).

3) Vývoj ide. slabikotvorných likvid $*r$, $*l$

Jak již bylo řečeno, z ide. slabikotvorných likvid se v protobaltském období staly likvidy neslabičné. V rámci tohoto procesu se u původem měkkých likvid vydělil vokál $*i$, kdežto u původně tvrdých likvid vokál $*ū$: $*r' > *īr$, $*l' > *īl$, $*m' > *īm$, $*n' > *īn$; $*r > *ūr$, $*l > *ūl$, $*m > *ūm$, $*n > *ūn$. Struktura slabik s původně slabikotvornými likvidami byla však v přímém rozporu s působením tendence k progresivní sonoritě slabiky: na konci slabiky se nacházela neslabičná likvida, která se vyznačovala nižší mírou sonority než předchozí vokál $*i$, $*ū$. Proto došlo k redukci prvního vokálu a k obnovení slabikotvornosti likvid. Redukovaný vokál považujeme za průvodní vokál a značíme jako indexový jer (ačkoli o skutečný jer nejde): $*īr > *r^b$, $*īl > *l^b$, $*ūr > *r^b$, $*ūl > *l^b$. Vycházejíce ze značně diferencovaných výsledků vývoje slabičných likvid v jednotlivých slovanských jazycích, můžeme usuzovat, že status těchto likvid byl proměnlivý: bylo by např. možné předpokládat, že se průvodní vokál přesunul za likvidu, tj. $*r^b$, $*l^b$, $*r^b$, $*l^b$, event. že pozice průvodního vokálu kolísala, tj. $*r^b / *r^b$, $*l^b / *l^b$, $*r^b / *r^b$, $*l^b / *l^b$, dokonce by bylo možno spekulovat o možnosti, že byl průvodní vokál zkopírován z antepozice do postpozice, tj. $*r^b$, $*l^b$, $*r^b$, $*l^b$ (tj. můžeme rekonstruovat východisko, z něhož se v ruštině vyvinulo tzv. 2. plnohlásí). Ve stsl. se průvodní vokál ustálil za likvidou, přičemž má podobu τ . Pro sledování linie vývoje psl., na niž navazuje čeština, je důležitý předpoklad vývojového stupně $*r^b$, $*l^b$, $*r^b$, $*l^b$ (tento vývoj klademe do 8. stol.):

$*īr > *r^b$	$*sīrpās > *s^b r^b ās$ (<i>srp</i>)
	$*čīrnās > *č^b r^b nās$ (<i>černý</i>)
$*īl > *l^b$	$*pīlnās > *p^b l^b nās$ (<i>plný</i>)
	$*dīlgās > *d^b l^b gās$ (<i>dlouhý</i>)
$*ūr > *r^b$	$*būrzās > *b^b r^b zās$ (<i>brzo</i>)
	$*būrlāgās > *b^b r^b lōgās$ (<i>brloh</i>)
$*ūl > *l^b$	$*pūlkās > *p^b l^b kās$ (<i>pluk</i>)
	$*sūlnce > *s^b l^b ce$ (<i>slunce</i>)

	*sīrpās	*čīrnās	*pīlnās	*dīlgās	*būrzas	*būrļagās	*pūlkās	*sūlnce
č. ⁵	<i>srp</i>	<i>černý</i>	<i>plný</i>	<i>dlouhý</i>	<i>brzy</i>	<i>brloh</i>	<i>pluk</i>	<i>slunce</i>
pol.	<i>sierp</i>	<i>czarny</i>	<i>pełny</i>	<i>długy</i>	<i>bardzo</i>	<i>barłóg</i>	<i>pułk</i>	<i>stońce</i>
slov.	<i>srp</i>	<i>čierny</i>	<i>plný</i>	<i>dlhý</i>	-	<i>brloh</i>	<i>pluk</i>	<i>slnko</i>
luž.	<i>serp</i>	<i>čorny</i> (hl.)	<i>połny</i>	<i>dołhi</i>	<i>borzy</i> (-e)	<i>borłoh</i> (hl.)	<i>połk</i> (hl.)	<i>stońco</i> (hl.)
		<i>carny</i> (dl.)		<i>dłjuki</i>		<i>barłog</i> (dl.)		<i>stýńco</i> (dl.)
r.	<i>serp</i>	<i>čěrný</i>	<i>połnyj</i>	<i>dolgij</i>	<i>borzoy</i>	<i>berloga</i>	<i>polk</i>	<i>solnce</i>
ukr.	<i>serp</i>	<i>čornyj</i>	<i>połnyj</i>	<i>dovhyj</i>	<i>borzo</i>	<i>berloha</i>	<i>polk</i>	<i>sonce</i>
br.	<i>serp/</i> <i>šjarpa</i>	<i>čorný</i>	<i>poūny</i>	<i>douhi</i>	<i>bordzy</i>	<i>bjarloh</i>	<i>polk</i>	<i>sonca</i>
stsl.	<i>srъpъ</i>	<i>črъnъ</i>	<i>plъnъ</i>	<i>dлъgъ</i>	<i>brъzъ</i>	-	<i>plъkъ</i>	<i>slъnce</i>
sln.	<i>srp</i>	<i>črn</i>	<i>poln</i>	<i>dolg</i>	<i>brz</i>	<i>brlog</i>	<i>polk</i>	<i>sonce</i>
sch.	<i>srp</i>	<i>crn</i>	<i>pun</i>	<i>dug</i>	<i>brz</i>	<i>brlog</i>	<i>puk</i>	<i>sunce</i>
b.	<i>sārp</i>	<i>čeren</i>	<i>pālen</i>	<i>dālāg</i>	<i>bārz</i>	<i>bārloga</i>	<i>polk</i>	<i>slānce</i>
mk.	<i>srp</i>	<i>crn</i>	<i>poln</i>	<i>dolg</i>	<i>brz</i>	<i>brlog</i>	<i>polk</i>	<i>sonce</i>

4) Vznik nosovek (nazalizace)

V průběhu 8. a 9. stol. podlehla v důsledku působení tendence k progresivní sonoritě slabiky dvojice vokál + *n/m* na konci slabiky nazalizaci: z těchto dvou fonémů vznikla nosovka neboli vokál, při jehož artikulaci se zapojuje také nosní dutina. Počet a charakter psl. nosovek je předmětem diskusí paleoslovenistů, v našem výkladu předpokládáme existenci dvou nosovek: přední nosovky *ɛ a zadní nosovky *ɔ. Psl. nosovky se vyvinuly z následujících kombinací:

* <i>un</i> > * <i>ɔ</i>	* <i>bundām</i> > * <i>bɔdɔ</i> (<i>budu</i>)
* <i>ān</i> > * <i>ɔ</i>	* <i>rānkā</i> > * <i>rɔkā</i> (<i>ruka</i>)
* <i>um</i> > * <i>ɔ</i>	* <i>dumti</i> > * <i>dɔti</i> (<i>dout</i>)
* <i>ām</i> > * <i>ɔ</i>	* <i>zāmbās</i> > * <i>zɔbās</i> (<i>zub</i>)
* <i>in</i> > * <i>ɛ</i>	* <i>pāmintīs</i> > * <i>pamɛtīs</i> (<i>paměť</i>)

⁵ Přehled má ilustrativní funkci, nemůže zachytit všechny změny, kterým původní slabikotvorné likvidy či jejich střídnice v jednotlivých slovanských jazycích podlely v mladších vývojových fázích.

*en > *e   *pentis > *pētis (pět)
*im > *e   *dēsimtīs > *dēsētīs (deset)
*em > *e   *tremstej > *trēstej (trásti)

5) Vývoj ostatních konsonantů na konci slabiky

Jestliže se konsonant vyskytoval na konci slabiky, a) mohl zaniknout, b) mohla se před něj přesunout hranice slabiky.

Zánik konsonantů se realizoval zejména na konci slova:

*dēsētīs > *dēsētī (deset)
*sūnūm > *sūnū (ak. sg. syn)

Vzhledem k tomu, že se v jistých případech ze spojení vokálu a finálního *m* vyvinula koncovka, zatímco v jiných případech finální *m* zaniklo, lze usuzovat, že tato změna se odehrávala ve stejné době jako nazalizace (vznik nosovek):

*žěňām > *žěňo (ak. sg. ženu)   *ārbām > *ārbā (ak. sg. rab)

K zániku souhlásek na hranici slabiky docházelo také uvnitř slova. Tato změna se týkala zejména labiál na konci slabiky:

*pt > *t   *tēpti > *tēti (tepat)
*bn > *n   *gūbnōti > *gūnōti (hynout)
*pn > *n   *sūpnūs > *sūnū (sen)

V ostatních případech nastala reanalýza slabičné struktury, na jejímž základě se souhláska nacházející se na konci slabika stala součástí slabiky následující:

*plēs|ti > *plē|sti (plést)
*kūn|jemu > *kū|němu (k němu)
*plēt|lū > *plē|tlū (pletl)

Uvedený vývoj konsonantů na konci slabiky klademe do 8. a 9. stol.

Ve východním a jižním dialektu praslovanštiny nastal jiný vývoj skupiny *td, dl*, než v dialektu západním, srov. č. *mýdlo* X rus. *mylo*, č. *rádlo* X sln. *ralo*. Mezi východním a jižním dialektem psl. na jedné straně a dialektem západním na straně druhé byl ještě rozdíl ve vývoji skupiny *dn* ve slově *vędnęti* (čes. *vadnout* X ukr. *vjanuty*, sln. *veniti*).

Po provedení těchto změn se v psl. vyskytovaly velmi zřídka případy slov končících na souhlásku: zpravidla se to týkalo předložek, které ve fonologickém řetězci tvořily se svým syntaktickým substantivem jedno „fonetické slovo“ (přízvukový takt): **sbn, *vbn, *jbz*.

6) Proteze a hiát

S tendencí k progresivní sonoritě slabiky bývá zpravidla spojován vývoj protetických a hiátových konsonantů v psl.: jde o neetymologické konsonanty, které se vytvořily před samohláskou nalézající se začátku slova (proteze) nebo za jinou samohláskou (hiát). Vývoj protetických a hiátových konsonantů v psl. je však velmi složitý proces, který se realizoval v různých časových úsecích a vyznačuje se odlišnými výsledky, leckdy územně diferencovanými (srov. č. *jako* X slov. *ako*, č. *vajce* X sch. *jajce*, č. *jezero* X r. *ozero*):

Proteze

<i>*ū-</i> > <i>*vy-</i>	<i>*ūdrā</i> > <i>*vūdrā</i> (<i>vydra</i>)
<i>*ī-</i> > <i>*jī-</i>	<i>*īteĭ</i> > <i>*jīteĭ</i> (<i>jíti</i>)
<i>*ě-</i> > <i>*jě-</i>	<i>*ěstĭ</i> > <i>*jěstĭ</i> (<i>jest</i>)
<i>*ā-</i> > <i>*jā-</i>	<i>*ā-gnę</i> > <i>*jāgnę</i> (<i>jehně</i>)

Hiát

<i>*-v-</i>	<i>*ruko-ętb</i> > <i>*ruko-v-ętb</i> (<i>rukovět'</i>)
	<i>*medŭ-ēdŭs</i> > <i>*medŭ-v-ēdŭs</i> (<i>medvěd</i>)
<i>*-j-</i>	<i>*ruko-ętb</i> > <i>*ruko-j-ętb</i> (<i>rukojet'</i>)

III. DEFONOLOGIZACE KVANTITY

Na přelomu 8. a 9. stol. se proměnila kvalita většiny samohlásek: změna vokálů se přitom řídila vokalickou délkou, nebo krátkostí. Proto se tato změna někdy nazývá přechod kvantity v kvalitu. Po této změně pozbyla na určitou délku samohlásková kvantita charakter distinktivního rysu. V jistých pozicích sice samohlásková délka zůstala zachována, neměla však schopnost odlišit slovní význam.

Jednotlivé případy defonologizace kvantit:

*ū > ʊ	*sūnūs > *synъ (syn)
*ū > y	*būti > *byti (být)
*ā > o	*lētā > *lěto (léto)
*ā > a	*žēnā > *žena
*ē > e	*žēnā > *žena
*ē > e	*lētā > *lěto (léto)
*ī > ɨ	*dīnīs > *dīnī > *dъnъ (den)
*ī > i	*rābūnī > *rabyni

V některých afixech se setkáváme s překvapivými výsledky defonologizace. Zejména se to týká nom. a ak. sg. *o*-kmenů a 1. os. sg. aoristu, v nichž se z *ā namísto očekávaného *o* vytvořil *ʊ. Nepravidelné výsledky se však vyskytují také v nom. sg. *r*-kmenů (jak ukazuje poslední doklad *mātēr):

*ā > ʊ	nom. sg. *rābās > *rābā > *rabъ ak. sg. *rābām > *rābā > *rabъ 1. os. sg. *vedām > *vedā > *vedъ 1. os. sg. *vedsām > *vēsā > *vēdъ
*ā > ɨ	nom. sg. *mōžās > *mōžā > *mōžъ ak. sg. *mōžām > *mōžā > *mōžъ
*ē > ɨ	nom. sg. *mātēr > *mātē > *mati

S touto změnou snad lze spojovat dispalatalizaci *ē > a v pozici po ž, š, č, j. Tato změna však nejspíše souvisí s tím, že na sklonku psl. došlo k přehodnocení *jaʹ*, které mělo původně status nízkého vokálu [ā] na vokál přední a středový se slabou počáteční diftongickou složkou [ʲe].

*krīčēti > *krīčēti > *kričati (křičet)
*lěžēti > *lěžēti > *ležati (ležet)
*slūšēti > *slūšēti > *slyšati (slyšet)
*bājēti > *bājēti > *bojati (bát)

Působení defonologizace kvantity klademe do období přelomu 8. a 9. století, i když je možné, že se její jednotlivé změny realizovaly dříve, např. vznik jerů.

CVIČENÍ

1. Monoftongizace klesavých diftongů byla provedena:

- a/ v 6. stol.
- b/ na přelomu 8. a 9. stol.
- c/ v 7. a 8. stol.
- d/ v 9. stol.

2. Změny skupin *TārT*, *TālT*, *TerT*, *TelT* byly provedeny:

- a/ v 6. stol.
- b/ na přelomu 8. a 9. stol.
- c/ v 7. a 8. stol.
- d/ v 9. stol.

3. Nosovky vznikly:

- a/ v 6. stol.
- b/ v 7. a 8. stol.
- c/ v 8. a 9. stol.
- d/ v 9. stol.

4. Napište výsledek změny: **pentā̄* > ..... (*pata*)

5. Označte název (*/-y*) změny, která (*/-é*) toto slovo **pentā̄* zasáhla (*/zasáhly*):

- a/ monoftongizace klesavých diftongů
- b/ metateze likvid
- c/ východoslovanské plnohlási
- d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid **ɾ*, **ʎ*
- e/ vznik nosovek (nazalizace)
- f/ zánik konsonantů na konci slabiky
- g/ vznik proteze
- h/ vznik hiátu

6. Napište výsledek změny: **pā̄itej* > *..... (*pět* „zpívat“)

7. **Označte název/názvy změny/změn, která/keré formu *pāitej zasáhla/zasáhly:**
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ , *ʃ
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu
8. **Napište výsledek změny: *smāichās > ..... (smích)**
9. **Označte název/názvy změny/změn, která/keré formu *smāichās zasáhla/zasáhly:**
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ , *ʃ
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu
10. **Napište výsledek změny v západním a jižním dialektu praslovanštiny: *pālnā > ..... (plátno)**
11. **Označte název/názvy změny/změn, která/keré formu *pālnā zasáhla/zasáhly:**
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ , *ʃ
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu
12. **Napište výsledek změny ve východním dialektu praslovanštiny: *pālnā > ..... (plátno)**
13. **Označte název/názvy změny/změn, která/keré formu *pālnā zasáhla/zasáhly:**
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ , *ʃ
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu

14. Napište výsledek změny: *pǎgrēbteĭ > ..... (stč. pohřiesti „pohřbít-“)
15. Označte název/názvy změny/změn, která/které formu *pǎgrēbteĭ zasáhla/zasáhly:
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *r̥, *l̥
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu
16. Napište výsledek změny v západním a jižním dialektu praslovanštiny: *kǎĭlās > ..... (celý)
17. Označte název/názvy změny/změn, která/které formu *kǎĭlās zasáhla/zasáhly:
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *r̥, *l̥
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu
18. Napište výsledek změny: *memsā̄ > ..... (maso)
19. Označte název/názvy změny/změn, která/které formu *memsā̄ zasáhla/zasáhly:
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *r̥, *l̥
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu
20. Napište výsledek změny: *dǔbnǎ > ..... (dno)
21. Označte název/názvy změny/změn, která/které formu *dǔbnǎ zasáhla/zasáhly:
- a/ monoftongizace klesavých diftongů
  - b/ metateze likvid
  - c/ východoslovanské plnohlasí
  - d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *r̥, *l̥
  - e/ vznik nosovek (nazalizace)
  - f/ zánik konsonantů na konci slabiky
  - g/ vznik proteze
  - h/ vznik hiátu

22. **Napište výsledek změny:** *kǫutej > ..... (kout)
23. **Označte název/názvy změny/změn, která/teré formu *kǫutej zasáhla/zasáhly:**
a/ monoftongizace klesavých diftongů
b/ metateze likvid
c/ východoslovanské plnohlasí
d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ, *ʝ
e/ vznik nosovek (nazalizace)
f/ zánik konsonantů na konci slabiky
g/ vznik proteze
h/ vznik hiátu
24. **Napište výsledek změny:** *tǫjsknǫs > ..... (těsný)
25. **Označte název/názvy změny/změn, která/teré formu *tǫjsknǫs zasáhla/zasáhly:**
a/ monoftongizace klesavých diftongů
b/ metateze likvid
c/ východoslovanské plnohlasí
d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ, *ʝ
e/ vznik nosovek (nazalizace)
f/ zánik konsonantů na konci slabiky
g/ vznik proteze
h/ vznik hiátu
26. **Napište výsledek změny:** *rǫnkǫ > ..... (ruka)
27. **Označte název/názvy změny/změn, která/teré formu *rǫnkǫ zasáhla/zasáhly:**
a/ monoftongizace klesavých diftongů
b/ metateze likvid
c/ východoslovanské plnohlasí
d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ, *ʝ
e/ vznik nosovek (nazalizace)
f/ zánik konsonantů na konci slabiky
g/ vznik proteze
h/ vznik hiátu
28. **Napište výsledek změny v západním a jižním dialektu praslovanštiny:** *bergǫs > *brěgǫ
29. **Označte název/názvy změny/změn, která/teré formu *bergǫs zasáhla/zasáhly:**
a/ monoftongizace klesavých diftongů
b/ metateze likvid
c/ východoslovanské plnohlasí
d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid *ɣ, *ʝ
e/ vznik nosovek (nazalizace)
f/ zánik konsonantů na konci slabiky
g/ vznik proteze
h/ vznik hiátu

30. Napište výsledek změny ve východním dialektu praslovanštiny: **bergās* > **beregā*

31. Označte název/názvy změny/změn, která/teré formu **bergās* zasáhla/zasáhly:

- a/ monoftongizace klesavých diftongů
- b/ metateze likvid
- c/ východoslovanské plnohlási
- d/ vývoj ide. slabikotvorných likvid **r*, **l*
- e/ vznik nosovek (nazalizace)
- f/ zánik konsonantů na konci slabiky
- g/ vznik proteze
- h/ vznik hiátu

32. Uveďte, ve kterém slovanském jazyce se následující podoby slova **gьrdlā* (obsahujícího původně ide. slabikotvornou likvidu) vyskytují:

<i>grьdlo</i>	ruština
<i>hrdlo</i>	polština
<i>gorlo</i>	staroslověnština
<i>gardlo</i>	čeština

33. Uveďte, ve kterém slovanském jazyce se následující podoby slova **pьlkās* (obsahujícího původně ide. slabikotvornou likvidu) vyskytují:

<i>plьkь</i>	čeština
<i>pluk</i>	srbština a chorvatština
<i>puk</i>	staroslověnština
<i>polk</i>	ruština

34. Uveďte, ve kterém slovanském jazyce se následující podoby slova **čьrvь* (obsahujícího původně ide. slabikotvornou likvidu) vyskytují:

<i>črьvь</i>	staroslověnština
<i>červ</i>	srbština a chorvatština
<i>crv</i>	čeština

35. Uveďte, ve kterém slovanském jazyce se následující podoby slova **vьrchь* (obsahujícího původně ide. slabikotvornou likvidu) vyskytují:

<i>vrьchь</i>	bulharština
<i>vrch</i>	staroslověnština
<i>verch</i>	čeština
<i>vrāch</i>	ruština

36. Defonologizace byla provedena:

- a/ v 5. stol. n. l.
- b/ na přelomu 6. a 7. stol.
- c/ na přelomu 7. a 8. stol. n. l.
- d/ na přelomu 8. a 9. stol. n. l.

38. Defonologizace kvantity se týká:

- a/ krátkých vokálů
- b/ dlouhých vokálů
- c/ všech vokálů
- d/ slabikotvorných likvid

39. Defonologizace kvantity způsobila:

- a/ zánik dlouhých vokálů
- b/ zánik krátkých vokálů
- c/ kvantita přestala být distinktivním rysem
- d/ zánik vokálů

40. Spojte psl. krátký vokál s jeho střídnicí vzniklou při defonologizaci kvantity:

*ǫ	*b
*ǣ	*e
*ě	*o
*ĩ	*b

41. Spojte psl. dlouhý vokál s jeho střídnicí vzniklou při defonologizaci kvantity:

*ū	*o
*ā	*b
*ē	*i
*ī	*ě

42. Nepravidelné změny *ǣ > *b, *ě > *b, *ě > *i se odehrály:

- a/ pod akutovou intonací
- b/ na začátku slova
- c/ pouze při metatezi likvid
- d/ v některých flektivních (nominálních a verbálních) koncovkách

43. Dispalatalizace *ě > a se odehrála:

- a/ po *h, ch, k, r, d, t, n*
- b/ po *ž, š, č, j*
- c/ po *št, žd, bl, pl, ml, vl*
- d/ po *ś, ć, dź*

44. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *čřvī > ..... (červ)

45. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *žěná > ..... (žena)

46. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: (*kǣjnā > *kěná >) *cěná > ..... (cena)

47. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *dēvīcā > ..... (děvice)

48. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *pētā > ..... (pata)

49. Napište výsledek nepravidelné změny defonologizace v praslovanštině: *směchá > ..... (smích)

50. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *plātnā > ..... (plátno)

51. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *męšā > ..... (maso)

52. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *dŭnǎ > ..... (*dno*)
53. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: *rǫkǎ > ..... (*ruka*)
54. Napište výsledek defonologizace v praslovanštině: (*bergǎs >) *brĕgǎ> ..... (*břeh*)
55. Napište výsledek dispalatalizace a defonologizace v praslovanštině: *slŭšĕti > ..... (*slyšet*)